ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ ҲУЗУРИДАГИ ИМОМ БУХОРИЙ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ МАРКАЗИ

ШАРОФ РАШИДОВ НОМИДАГИ САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ КУТУБХОНАСИ

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ МАЛАКА ОШИРИШ МАРКАЗИНИНГ САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ МИНТАҚАВИЙ ФИЛИАЛИ

ЎЗБЕКИСТОН–ФИНЛАНДИЯ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОН ФАЙЛАСУФЛАРИ МИЛЛИЙ ЖАМИЯТИ

АЛЬФРАГАНУС УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ФАЙЛАСУФЛАРИ АССОЦИАЦИЯСИ

«ИНСОН, ТАФАККУР, СОЦИУМ ВА КОИНОТ: ТАРАҚҚИЁТИ, МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛИ»

мавзусидаги халқаро илмий-назарий анжуман

мақолалари тўплами

Самарқанд ш., 2025 йил 12 март

САМАРҚАНД-2025

КВК:22.3+87.21
UO`S:530.192:115

«Инсон, тафаккур, социум ва коинот: тараққиёти, муаммолари ва истиқболи» мавзусидаги халқаро илмий-назарий анжуман мақолалари тўплами. "Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази" – Тошкент: "Voris nashr" нашриёти, 2025. 1450 б.

«Инсон, тафаккур, социум ва коинот: тараққиёти, муаммолари ва истиқболи» мавзусидаги халқаро илмий-назарий анжуман материалларида илм, маърифат ва рақамлашаётган дунёни ривожлантиришнинг ижтимоий фалсафий масалалари, онтология, гносеология, мантиқ масалалари, космология, фазо-вақт ва табиатшунослик фалсафаси масалалари, илмий-маънавий мерос ва фалсафа тарихи масалалари, инсон ва жамият тараққиётининг долзарб масалалари, маънавият, миллий ғоя, диншунослик ва бағрикенглик масалалари, инсон, унинг эътиқоди, жамият, миллий хавфсизлик масалалари, таълим тизими ривожи ва истиқболи масалалари, дунёнинг синергетик манзараси: тарихи, ҳозирги замон ва истиқболлари, сунъий интеллект ва унинг синергетик моҳияти масалаларига доир мақолалар жамланган. Анжуман таниқли файласуф, жамоат ва илм-фан арбоби, устоз-олим, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази директорининг бош маслаҳатчиси, Турон Фанлар Академияси академиги, фалсафа фанлари доктори, профессор Бахтиёр Оманович Тураев таваллудининг 75 йиллигига бағишланган.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Тарих фанлари доктори, профессор Зиёдов Шовосил Юнусович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Саифназаров Исмоил
Самарқанд ДУ ректори, академик Холмуродов Рустам Ибрагимович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Негматова Шахзода Шухратовна
Ал Фраганус университети ректори Маҳмудов Муҳаммадисмоил Муҳиддинович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Каримов Бахтиёр Рахманович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Абилов Урал Муродович
Фалсафа доктори (PhD), доцент Очилов Жамшид Абдурашидович
Фалсафа доктори (PhD), доцент Турсунов Бахтиёр Темурович

МАСЪУЛ МУҲАРРИРЛАР:

Тарих фанлари доктори, профессор Зиёдов Шовосил Юнусович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Каримов Бахтиёр Рахманович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Абилов Урал Муродович
Фалсафа доктори, доцент Артиков Музаффар Абдурахманович

ТАҚРИЗЧИЛАР:

Фалсафа фанлари доктори, профессор Яхшиликов Жўрабой Яхшиликович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Джуракулов Хусан Анварович
Фалсафа фанлари доктори, профессор Мадаева Шахноза Амануллаевна
Фалсафа фанлари доктори, профессор Файзиходжаева Дилбар Иргашевна

Нашр муҳаррири: Муҳаммадиев Отабек Бозорович

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази Илмий кенгашининг 2025 йил 26 февралдаги 1-сонли йиғилиши Қарори билан нашрга тавсия қилинди.

Тўпламда ўрин олган мақолаларнинг савияси, келтирилган рақамлар, статистик маълумотлар ва фикр-мулоҳазалар учун муаллифлар масъул.

ISBN 978-9910-8629-3-9 © "Voris nashr", *2025 й.*

МУНДАРИЖА

Кириш 19

ТАБРИК СЎЗЛАРИ, ТАБРИКНОМАЛАР 21

Республика миқёсидаги ташкилотлардан келган табрикномалар 25

Зиёдов Ш.Ю. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази директори 25

Муфтий Шайх Нуриддин Холиқназар Ўзбекистон мусулмонлари идораси раиси 26

Аҳмедов Ҳ.А. Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳузуридаги Малака ошириш маркази директори 27

Амир Темур номидаги Ўзбекистон Республикаси Давлат хавфсизлик хизмати академияси жамоаси 28

Бобобеков Ҳ.Н. Турон фанлар академияси 29

Ҳасанов Р.Ҳ. Турон ФА академиги ва вице-президенти ҳамда Бош илмий котиби 29

Гулямов С.С. Ўзбекистон Республикаси фанлар академияси Ёш олимлар кенгаши раиси 31

Каримов Ж.А. Имом Мотуридий халқаро илмий-тадқиқот маркази директори 32

ВИЛОЯТ МИҚЁСИДАГИ ҲОКИМИЯТ ВА ТАШКИЛОТЛАРИДАН КЕЛГАН ТАБРИКЛАР 33

Қодиров Б. Р. Самарқанд вилояти ҳокимлиги 33

Жабборов И.И. Пайариқ туман ҳокими 34

Негматов Ш.Ҳ. "Нуроний" жамғармаси Самарқанд вилоят бўлими раиси 35

УНИВЕРСИТЕТЛАР ВА ТУРЛИ ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИДАН КЕЛГАН ТАБРИКНОМАЛАР 36

Халмурадов Р.И. Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университети ректори 36

Негматова Ш.Ш. Ўзбекистон–Финландия педагогика институти ректори 37

Аманов Б.М. Ҳадис илми мактаби ректори 38

Холиқов Б.А. Самарқанд давлат чет тиллар институти ректори 39

Пўлатов М.Э. Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти ректори 41
Махмудов М.М. Альфраганус университети ректори 42
Мавланов Ш.М. Тошкент иқтисодиёт ва технологиялари университети ректори 43
Очилов Ж.А. Ўзбекистон халқаро ислом академияси ҳузуридаги Малака ошириш марказининг Самарқанд вилоят минтақавий филиали директори 45
Ўзбекистон миллий университети Ижтимоий фанлар факультети "Фалсафа" кафедраси **жамоаси** 46
Яхшиликов Ж.Я. Ўзбекистон-Финляндия педагогика институти Миллий ғоя ва фалсафа кафедраси мудири 47
ХОРИЖДАГИ КАСБДОШ ВАКИЛЛАРДАН КЕЛГАН ТАБРИКНОМАЛАР 48
АЙРИМ ДЎСТЛАРДАН ТЕЛЕГРАМ ОРҚАЛИ КЕЛГАН ТАБРИКНОМАЛАР 49
I ПРОФЕССОР Б.О.ТУРАЕВНИНГ ИЛМИЙ, ИЖТИМОИЙ ВА ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИ ҲАҚИДА 57
Зиёдов Ш.Ю., Каримов Б.Р., Абилов Ў.М. Тураев Бахтиёр Омановичнинг фандаги ўрни 57
Ziyodov Sh. Y., Karimov B. R., Abilov U. M. Contribution of Turaev Bakhtiyor Omanovich to science 63
Зиёдов Ш.Ю., Каримов Б.Р., Абилов Ў.М. Вклад Тураева Бахтиёра Омановича в науку 69
Каримов Б.Р., Назаров Қ. Н. Профессор Тураев Бахтиёр Омановичнинг БИОГРАФИЯСИ 76
Karimov B.R., Nazarov K.N. BIOGRAPHY Prof. Turayev Bakhtiyor Omanovich 80
Каримов Б.Р., Назаров Қ. Н. БИОГРАФИЯ профессора Тураева Бахтиёра Омановича 82
Абилов Ў.М. Бутун қалби билан серқирра илм чашмасига (уммонига) интилган мумтоз (ҳассос) олим 85
Саифназаров И. Ўзбекистон табиётшунослик фалсафаси дарғаси 96
Ҳакимов Н.Ҳ. Беназир файласуф олим 98
Наврўзова Г. Маҳдуми Аъзам авлоди бўлган файласуф олим 101

	Очилова Б.М. Файласуфнинг ёзилмаган фалсафаси	103
	Саломова Ҳ.Ю. Ўзбекистон синергетика мактабининг асосчиси	108
	Yazdonova S. K. Ustozni tanish	111
	Salimov B.L.O‘z ilmiy maktabiga ega faylasuf	112
	Yaxshilikov J. Y. Professor B.O.To’rayev Samarqand sinergetika maktabining asoschisi	115
	Индиаминов Н.Н. Илм нури дилларни ёритар	118
	Агзамходжаев С.С. Маърифатпарвар файласуф олим	119
	Ergasheva M.X. Qat’iyatli, mehribon, talabchan ustoz	122
	Набиев Ф.Х. Ўзбекистонда фалсафа фани ривожига улкан хисса қўшган олим	124
	Норкулов Д.Т., Норкулов С.Д., Умарова Ф.С. Меҳрибон устоз ва садоқатли дўст	129
	Очилов Ж.А. Камтарин ва меҳрибон устоз	133
	Исақова З.Р. Бахтиёр Омонович Тўраев – фитрати асл устоз	134
	Умаров Ш. Илму маърифатда самимий олим	142
	Файзиходжаева Д.И. Устозга эҳтиром	144
	Azizqulov A.A. Beruniyshunos olim	146
	Юлдашев А. Камтарин инсон, забардаст олим, меҳрибон устоз ва ҳақиқий дўст	146
	Юнусов Ҳ. Ўзбек фалсафасининг фидоиси	151
	Узоков Б. Зукко олим, талабчан устоз, меҳрибон оила бошлиғи ва содиқ дўст	154
	Мадаева Ш.О. Фалсафа фани қадриятлари фидойиси	158
	Исломов И. Н. Камтарин устоз	161
	Бахранов Л. Буюк донишмандларга дахлдор файласуф	163
	Турсунов Б.Т.Эл ардоқлаган олим	166
	Алиев Б. Сермаҳсул файласуф олим	169
	Тўйчиев Б.Т. Юксак тафаккур маданияти соҳиби	173
	Надирова З.П.Шарқ донишманди Устозим Бахтиёр Тураев	175
	Rahmonov B., Mustafoyev J., Ochilov J. Sinergetika maktabining asoschisi	176
II	**ИЛМ, МАЪРИФАТ ВА РАҚАМЛАШАЁТГАН ДУНЁНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ**	179

Пардаев М.Қ., Пардаева О.М. Дунёдаги содир бўлаётган айрим муаммолар ва унда Ўзбекистоннинг ўрни	179
Тураев Б.О. Глобаллашув шароитида фанлар методологиясида қадрият мўлжаллари	191
Choriyev S.A. Ijtimoiy adolat prinsiplarining qaror topishi shaxs siyosiy ijtimoiylashuvining muhim sharti	197
Ochilov X.A. Davlat fuqarolik xizmatchisining ma'naviy qiyofasini yaratish asoslari	204
Ортиқов А. Ижтимоий капитал – ижтимоий тараққиётнинг муҳим омили	212
Raxmankulov F.R. O'zbekistonda axborot xavfsizligini ta'minlashning ijtimoiy-falsafiy jihatlari	219
Ibragimova D.I. Yoshlarda fikrlar xilma-xilligini shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari	223
Rahmatova N.A. Zamonaviy jamiyatning oilaviy munosabatlarga ta'siri	227
Ibragimova Z.O. Ijtimoiy tarmoqlar tahdidi: yoshlar dunyoqarshidagi o'zgarishlar	232
Анварова Л.Ш. Меҳнат самарадорлигининг иқтисодий тараққиёт омилларини оптималлаштиришдаги имкониятлари	238
Anvarova L.Sh. Ish vaqti normalarining behuda sarflanishining mehnat samarasiga ta'siri	245
Джульматова С.Р. Экономическое образование: пути совершенствования	248
Karimov G. New Uzbekistan - its reforms as a social state	254
Mustafoqulova F.I. Raqamlashtirish jarayonlarining ijtimoiy ong va ma'rifatga ta'siri	259
Yangiboyev B.Y., Xolmirzayev T.R.O'zbekistonda elektron ta'lim tizimi va uning istiqbollari	261
Назирова Д.А.,Музаффарова Р.М. Социально-философские аспекты науки и образования в условиях цифровизации: социально-психологический взгляд	269
Mustafayev J., G'aniyev E. Axborotlashgan jamiyatda davlat xizmatchisining ma'naviy-axloqiy fazilatlarining namoyon bo'lishi	272

	Mardonov R.S. Oliy ta`lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar: muammolar va istiqbollar	278
	Radjabova M.X. Informatsion jamiyatda yoshlarning mafkuraviy immunitetini shakllantirish	287
	Турсунова О.Ф. Ёшлар маънавиятини юксалтиришда «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг аҳамияти	291
	Azimov Sh.B. Yosh avlodni jismoniy tarbiya va sport tadbirlari orqali tabiyalash	296
	Do'stov B.T. Inson va jamiyat taraqqiyotida yashil iqtisodiyotning roli	300
	Eshonkulova N.A. Nodavlat ta'lim tizimining ijtimoiy-falsafiy aspektlari	307
	Xaydarov A.N. Jamiyat ijtimoiy-madaniy institutsionallashuvi jarayonida aholi iste'mol madaniyatining rivojlanish tendensiyalari	309
	Raxmanova R.K. Turizm yuqori malakali kadrlar tayyorlashda milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning o'rni	313
	Abdullayeva I.D. Migratsiyaning respublika iqtisodiy va ijtimoiy hayotiga ta'siri	318
	Temirov H.N. Korrupsiyaga qarshi kurashda ijtimoiy va falsafiy yondashuvlar	322
III	**ОНТОЛОГИЯ, ГНОСЕОЛОГИЯ, МАНТИҚ МАСАЛАЛАРИ**	325
	Тураев Б.О. Борлиқ ва оламнинг бирлиги	325
	Ramatov J.S. Gipoteza va bashorat tushunchalarining gnoseologik tahlili	331
	Ergasheva M. X. O'zbek xalqi ma'naviy merosi taraqqiyotida zardo'shtiylik falsafasining ahamiyati	337
	Muminova Z.O. Tafakkur va miyaning dissipatsiyasi	348
	Киматшоев Ш.Л. Соотношение бытия, небытия и ничто в учении Абу Наср Аль-Фараби	353
	Зойиров Э.Х. Махдуми Аъзам асарларида онтологик масалалар: қиёсий таҳлил	361
	Qarshiyev I.E. Inson ongida obrazli tafakkur uslubi tushunchasining mazmuni va mohiyati	367
	Ibragimov B.T. Beruniy va Ibn Sino yozishmalarida ontologik muammolar talqini	371

	Усмонов Ф.Н. Фан этикаси тараққиёти генезиси	379
	Nurmatova U.J. Mutolaaning ontologik asoslari	384
	Ergashev M.A. Alisher Navoiy merosida ontologik qarashlar va ularning talqin etilishi	387
	Tavmuradov J.E. Mirza Bedil falsafasida aql va axloq masalalari	391
	Xoliqulov M.Q. Geomafkuraning fenomenologik va ontologik asoslarining ijtimoiy-falsafiy tahlili	394
	Habibullayeva N.Sh. Til grammatik tuzilishining mantiqiy asoslari haqida	398
	Ахмедов Р.П. Муҳаммад Закариё Розий қарашларида "ҳасад" тушунчаси ва унинг фалсафий-ахлоқий талқини	405
	Mamatkarimov A.A. O'zbekistonda huquqiy qadriyatlarning transformatsion xususiyatlari	409
	Xujaqulova S.E. Ontologiya, gnoseologiya, mantiq masalalari	417
	Файзиходжаева Д.И. Понимание, согласие и искажение точки зрения	421
IV	**КОСМОЛОГИЯ, ФАЗО-ВАҚТ ВА ТАБИАТШУНОСЛИК ФАЛСАФАСИ МАСАЛАЛАРИ**	425
	Тураев Б.О. Космологиянинг фалсафий масалалари	425
	Muminova Z.O. Tafakkur va ongning murakkab dialektikasi	440
	Muratova D.A. Ekologik barqarorlik tizimini shakllantirishda inson omili muammolariga oid qarashlar	446
	Рыспаев Т. Праматерия вселенной: решение загадок тёмной материи и тёмной энергии	451
	Улуғов Ж.Н. Маънавий-руҳий баркамоллик асослари	456
	Xudoyarov J.S. Qadimgi Turon sivilizatsiyasida yaratilgan moddiy qadriyatlarning umumiy jihatlari va farqlari	463
	Ismoilova G.K. Ma'naviy makon va ijtimoiy ma'naviy-muhit dialektikasi	470
	Raxmonova G. G'.Ma'naviyat va ijtimoiy ong shakllari dialektikasi	477
	Eshquvvatova Z. O'zbekistonda ijtimoiy-ekologik muammolarning falsafiy tahlili	482

Тўраева А.П. Ақлий тарбияни шакллантиришнинг асосий йўналишлари 485
Achilova N.N. "Avesto" - ma'rifatli jamiyat qurish haqidagi ilk falsafiy qarashlar ibtidosi 489
Очилов Ж.А. Космоген, техноген ва антропоген таҳдидлар 493
Agzamova Z. B. Globallashuv sharoitida ekologik ongning ijtimoiy-falsafiy jihatlari 496
V ИЛМИЙ-МАЪНАВИЙ МЕРОС ВА ФАЛСАФА ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ 501
Тураев Б.О. Абу Наср Форобий ҳақида 501
Masharipova G.K. Xorazm Ma'mun akademiyasidagi ilmiy muhit va ilmiy izlanishlar 511
Shadmanov K. "The metaphysical school" in english poetry of the late Renaissance: philosophical and moral outlook 520
Артиков М.А. Ҳазрат Навоий ва устоз Конфуций: уйқаш ғоялар ва ўхшаш тақдирлар 530
Каримов Б.Р. Современные проблемы развития Алтайской и Тюркской цивилизаций системе Мировой цивилизации 537
Юлдашев А. Махмудхўжа Беҳбудий миллатимизнинг маърифатпарвар жонкуяри 549
Djurayev G'.A. Absurdga qarshi falsafiy isyon 555
Xamdamov E.I. Ziyo Go'kalp rahm-shafqat va mehribonlikni ulug`lashi 561
Саломова Ҳ.Ю. Жалолиддин Румийнинг инсон моҳияти тўғрисидаги фикр-мулоҳазалари 565
Davronov O.U. Yusuf Qarabog'iy falsafasining bugungi yoshlar tarbiyasidagi o'rni 582
Ахмедов Р.П. Муҳаммад Закариё Розийнинг ижтимоий-сиёсий қарашлари 584
Абубакри М.Г. Исследование наследия и воззрений Насириддина Туси в советском периоде Республике Таджикистана 588
Murodova A.M. Jadidchilik asoschisi Ismoil Gaspirali faoliyatiga oid 596
Ахмедов Р.П. Муҳаммад Закариё Розий фалсафаси 600
Рўзиев М.Ў. Абулҳасан Бахманёр шахсияти 603

Рўзиев М.Ў. Шарқ перипатетизми: Абулҳасан Бахманёр 605
Fayziyev X.J. Volter shaxsiyati va dunyoqarashi 609
Fayziyev X.J. Volterning siyosiy qarashlari 613
Quldosheva Sh.I. Bolalarda emotsional-irodaviy ko'nikmalarini shakllantirishda Abdulla Avloniy asarlaridan foydalanish metodikasi 619
Xolmanova Sh.Q. Gi de Mopassanning "Boule de suif" ("Do'ndiq") novellasida xronotopning o'ziga xosligi 624
Aminov O.A. Xalqimiz madaniy merosida komil inson masalasining yoritilishi 628
Davronov O.U. Yusuf Qorabog'iyning komil inson to'g'risidagi qarashlari 633
Qodirov F.Y. Nemis klassik falsafasida taraqqiyot masalalari (I.Kant va Gegel misolida) 637
Subxonova N.A. "Fatavai ahli Buxoro" – Amir Shohmurod davrida fiqhiy me'yorlarni tartibga solishdagi muhim manba 641
Muzaffarov N.B. Shayx Xudoydod Valining yassaviylikka qo'shgan hissasi 646
Davronov O.U. Yusuf Qorabog'iy falsafiy qarashlarida tana va ruh uyg'unligi 652
G'ovsidinov M. N. Tasavvuf ta'limotining Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy qarashlaridagi o'rni 655
G'ovsidinov M. N. Adurahmon Jomiy merosining ijtimoiy-ahloqiy mazmuni va tarbiyaviy ahamiyati 660
Begaliyev J. Abu Rayhon Beruniy ilmiy merosida insonparvarlik g'oyalarining tahlili 664
Nermatov B.A. Sayfiddin Qutuzning sarkardalik faoliyatini o'rganilishinig ijtimoiy-falsafiy ahamiyati 671
Шоназаров А.А. Имом Бухорийнинг "Ат-Тарихул кабир" асарининг ислом илм-фани ривожига қўшган ҳиссаси 674
VI ИНСОН ВА ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ 681
Пардаев М.Қ., Набиев Ф.Ҳ. Оила глобал инқирози: сабаби, оқибатлари, ечимлари 681
Samadov A. Yoshlar mutolaa madaniyatini rivojlantirish istiqbolari 690
Абилов Ў.М. Оптимизм ва жамият тараққиёти 694

Ergashev U A. Milliy birdamlik va yangi g'oyaviy konsepsiyaga ehtiyoji 700
Тўхтаров И.М., Умирзақов А.М., Тўхтаров Х.И. Ёшлар эътиқодининг шаклланишида диний омилнинг роли 704
Umurzaqov A.M. Jamiyat taraqqiyotidagi yangilanishlar davrida yoshlar e'tiqodidagi o'zgarishlarning iqtisodiy omillari 713
Ибрагимов А., Ортиқов А. Рақамли иқтисодиётда инсон капитали 717
Aripov A.S. Korrupsiya tushunchasining ilmiy-metodologik asoslari 722
Жумаев Б.П. Тарихни субъективлаштириш ва унинг сабаб ва оқибатлари 724
Komilova M.J. Deviant xulq-atvorli o`smirlar bilan ishlash 729
Бухорова Н.Н. Эффективные методы работы с молодежью и механизмы обмена опытом в системе зарубежных стран 734
Nazarov R.N. Ta'lim tizimini rivojlantirishda ijtimoiy tarmoqlarning ahamiyati 738
Yaxshiqulova M.T., Xudoyberdiyeva O.O. Korportiv boshqaruv tizimida ichki auditni tashkil etishga ta'sir etuvchi omillar 742
Aslanova Sh.A. Problems of the teaching English as a second language for young school children 746
Khudoyberdiyeva O.O. Price setting in a monopoly and reducing monopoly power indicators 749
Karimov I.S. Ekologik barqarorlikni ta'minlash – jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida 751
Mansurova N.D. Jismoniy nuqsoni bor xotin-qizlarning jamyatdagi o'rni va gender tenglik munosabatlari 755
Nasrulloyeva N.S. The role of computer and the internet jargons in linguistics 758
Mamarizaeva F.Z. Integrating QR codes into language learning processes in the new era of digital education 762
Akramov Sh. Milliy tilga e'tibor 765
Нуриддинов С.Б. Халқаро транспорт ҳамкорлигида ривожланган транспорт ташкилотларнинг роли 766

	Орзиева К.С. Кадровая политика советской власти и ее влияние на экономику Узбекской ССР (вторая половина XX века)	770
	Baxrillayeva M.R. O‘smirlarda internetdan foydalanishga doir lokus nazoratni takomillashtiruvchi psixologik xususiyatlar	779
	Kamolov O.F. Jamiyat va inson ongida ekologik dunyoqarashni shakllantirishning dolzarb masalalari	782
	Ashurov A.U. Yangi O‘zbekistonda jamoatchilik ekologik nazoratini mahalladan boshlash zarurati (ijtimoiy-falsafiy tahlil)	786
	G’apparov E.O. Globallashuv sharoitida yoshlarni milliy qadriyalar ruhida tarbiyalshning innovatsion yo‘llari	794
VII	**МАЪНАВИЯТ, МИЛЛИЙ ҒОЯ, ДИНШУНОСЛИК ВА БАҒРИКЕНГЛИК МАСАЛАЛАРИ МАЪНАВИЯТ, МИЛЛИЙ ҒОЯ, ДИНШУНОСЛИК ВА БАҒРИКЕНГЛИК МАСАЛАЛАРИ**	798
	Очилова Б.М. Ижтимоий бағрикенглик концепцияси “Янги Ўзбекистон” ва барқарор тараққиёт таянчи сифатида	798
	Abduraxmonov G‘.Z. Jamiyatning g‘oyaviy birlashuvida dunyoviylik hamda diniylik muvozanatini ta’minlashning asosiy shart va omillari	808
	Очилов Ж.А., Назаров Э.Н. Янги Ўзбекистонда диний-маърифий ислоҳотлар пойдеворининг мустаҳкамланишига қўйилган зарурий қадам	811
	G‘aybullaev O.M. Milliy g‘oyaning falsafiy tafakkur taraqqiyotidagi o‘rni	814
	Бекмуродова Г.Х. Маънавий ишлаб чиқаришнинг тижоратлашуви сабаблари ва оқибатлари	819
	Razzoqov Q.Q. Inson va jamiyat taraqqiyotida chishtiya tariqatida ilgari surilgan bag‘rikenglik va insonparvarlikning dolzarb masalalari xususida	824
	Shamsiyev M.U. Ma’naviy-ma’rifiy tarbiyaning jamoat xavfsizligini ta’minlashgdagi ahamiyati	829
	Baymatov A.K. Radikal g‘oyalar turlari, uning jamiyat ijtimoiy hayotidagi ta’sir doirasi va oqibatlari	835

Умаров Ш.У. Диний бағрикенглик – миллатлараро тотувликнинг гаровидир 840
Razzakov Q.K. Scientific and spiritual heritage of theology and its significance in the history of philosophy 845
Назирова Д.А. Абдуллаева С. Духовность, национальная идея и религиоведение: социально-психологический анализ формирования идентичности и групповой сплоченности 849
Jabborova A.G'. San'atning ijtimoiy funksiyalari va uning shaxs ma'naviyatiga ta'siri 851
Ismoilova G.K. Ma'naviy o'zgarishlar jaryoningning shaxs ma'naviy qiyofasida aks etishi 855
Ahmedova D. Yoshlar ijtimoiy-ma'naviy qiyofasi shakllanishida dinshunoslik fanining o'rni: tahlil va natijalar 860
Karimov G. Views of jadidids on religious tolerance 870
Subxonberdiyev F.I., Xamrayeva M. Millatlararo totuvlik - barqaror rivojlanish va taraqqiyot omili sifatida 874
Abdurahmonov M. Ommaviy madaniyatning yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'siri 878
Sunnatova S. Yoshlar axloqiy fazilatlari kamolida milliy ma'naviyat va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro aloqadorligi 882
Латипов А. Аёлларнинг ислом дини ва фалсафасидаги ўрни 886
Исақова З.Р. Замонавий жамиятда тасаввуфга муносабат: ирфонийлик ва руҳонийлик диалектикаси 890
Аллаярова М.М. Рахимова З. Миллий маданият ривожида жаҳон ва миллий тилнинг ўрни 896
Rasulov Z.U. Milliy o'zlikni shakllantirishda sport tadbirlarining o'rni 900
Narzukulova F.R. Mafkura va vatanparvarlikni shakllantirishda til va ma'naviyatning o'zaro ta'siri 903
Мухаммадиев У.Б. Ўзликни англашда маънавиятнинг ўрни 909
Ismailov D.B. Jamiyatda davlat fuqarolik xizmatchilarining ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish tamoyillari 913

	Жумаев Ж. Диний-маърифий соҳада диний тафаккур генезиси	918
	Quvvatov S.I. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda turmush estetikasining tutgan o'rni	926
	Mamatqulov D.M. Jamiyatni erkinlashtirish jarayonida xalq bilan muloqot mexanizmining ahamiyati	930
	Тиллаева Г. Ҳ. Акмеологиянинг маънавий-ахлоқий асослари	933
VIII	**ИНСОН, УНИНГ ЭЪТИҚОДИ, ЖАМИЯТ, МИЛЛИЙ ХАВФСИЗЛИК МАСАЛАЛАРИ**	943
	Тураев Б.О. Инсон, тафаккур, социум ва коинот: тараққиёти муаммолари ва ҳозирги замон.	943
	Yazdonova S.K. Komillik kaliti – e'tiqod, tarbiya va axloq	951
	Djurakulov X.A. Tabiat va inson o'rtasidagi muvozanatni saqlashda islom dinining konstruktiv ahamiyati	955
	Қодиров А.Қ. Геосиёсий "катта ўйин" ва унинг "макон-вақт" континиуми	958
	Ikromov H.O. Harbiy vatanparvarlik harakatining tuzilishi	963
	Отамуратов С. Миллатлараро муносабатларда "титул" миллатлар функциялари	967
	Умедов М.Х., Хамраева М.О. Социально-политические и культурологические аспекты толерантности в современном обществе	973
	Жумаев Б.П. Тарихий хотира тушунчаси мазмун ва шакллари, ўзига хос хусусиятлари	981
	Боймуродов З.Ш. Замонавий "оммавий маданият"нинг миллий турмуш тарзига таъсири	986
	Сафаров Н.А. Жиноятчиликка қарши кураш соҳасида халқаро ҳамкорликнинг йўналиш ва шакллари	994
	Сафаров Н.А. Терроризм, экстремизм, уюшган жиноятчилик ҳамда гиёҳвандлик воситаларининг қонунга хилоф равишда муомалада бўлишига қарши курашда Ўзбекистон Республикасининг халқаро ҳамкорлиги масалалари	997
	Izzatullayeva I.S. Oliy ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish tushunchasi	1003
	Бойматов Р. Сиёсий маданиятнинг юксаклиги – демократик жамият талаби	1006
	Bozorov S.K. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ma'naviy transformatsiyalashuv	1011

	Babayeva N.A. Otalar psixologiyasi: ota va bola munosabatlarining psixologik tomonlari	1014
	G'aybulloyeva M.M. Oilada gender tenglik, ayollarning o'rni va buning jamiyatdagi ahamiyati	1019
	Axmadova F.A. Ayollar va bolalarni oilaviy zo'ravonlikdan himoya qilish: xalqaro va milliy tajriba	1023
	Rustamova S.Y. Insonni jamiyatda shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiy ishning ahamiyati	1028
	Abduraimov E.Q. Geosiyosat tushinchasi va uning ahamiyati	1031
	Ahmedova D. O'zbekiston Respublikasida konfessiyalararo totuvlikning ta'minlanishi mamlakatning barqaror rivojlanishi va xavfsizligini ta'minlashning omili sifatida	1034
	Саломова Н.М. Саломатлик меъёрининг фалсафий моҳияти	1048
	Аширматов Ҳ. Х. Инсоният экологиясини сақлашда нанотехнологиянинг ахлоқий масалалари	1058
	Турсунов Б. Ҳаё инсон камолотининг муҳим омили	1069
IX	**ТАЪЛИМ ТИЗИМИ РИВОЖИ ВА ИСТИҚБОЛИ МАСАЛАЛАРИ**	1072
	Очилова Б. М. Таълимда гендер тенглигига ижтимоий-фалсафий ёндашувлар	1072
	Синдаров К.О. Педагогларнинг мақомини такомиллаштиришнинг айрим масалалари	1079
	Xamrayev S.Sh. Ekologik ta'limning yosh avlod ongiga ta'siri va ekoturizm bilan bog'liqligi	1087
	Rashidova D.M. Ta'lim sifati va uni oshirishda fanlararo o'qitishning ahamiyati	1093
	Ismoilova F. K. Nuriddinov T.S. Zamonaviy ta'lim modellarining O'zbekistondagi tatbiqi: davlat va xususiy muassasalarning o'rni	1096
	Abduraxmonova S.Sh. Raximova M.U. Talabalarni pedagogik amaliyot vositasida ota-onalar bilan hamkorligining ijtimoiy asoslari	1101
	Muladjanova G.A. O'zbekistonda ta'lim tizimi istiqbollari va boshlang'ich ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlar	1104
	Qudratilloyev Sh.K. Yangi O'zbekistonda imkoniyti sheklanganlar ta'lim-tarbiya muammolari	1109
	Xolbo'tayeva D.U. Bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv-madaniy dunyoqarashini tarbiyalashning ta'lim tizimining rivojidagi o'rni	1116

Балтабаев Ж.О. Основные направления развитии компетентности будущего учителя 1120
Жумазода М. Механизмы формирования цифровой культуры будущих педагогов 1123
Raximova F.Sh. Ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan shaxslar bilan ishlashda adolat tamoyilini qo'llash imkoniyatlari 1127
Berdiyev X.X. Ta'lim va filologik fanlar integratsiyasi masalasiga doir 1133
Rasulev T.K. Taym-menedjmentga rioya qilishning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati 1136
Djavotova O.D. Ta'lim-tarbiya jarayonida tilning asosiy funksiyalari 1142
Jo'rayeva N.J. Zamonaviy ta'lim sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini integrativ o'qitishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish 1146
Кулдашева Н. Баротова Ш. Взаимодействие старшего поколения семьи с детьми дошкольного возраста 1150
Anorboyeva Sh.S. Qalampirmunchoq foydali xususiyatlari 1154
Azimov S. Education system development, problems and their solutions 1157
Mannobov O.O. Nam havoli mintaqa tog'larida tarqalgan *goryanka* "tog' o'ti" 1163
Бердымурадова М.М. Педагогические условия воспитания будущих учителей в гуманном духе с использованием этнопедагогических материалов 1166
Xidirova F.A. 8-sinf kimyo fanidagi "Elementlarning davriy sistemadagi o'rni va atom tuzilishiga qarab tavsiflash, davr qonunning ahamiyati" mavzusini 5E metodida o'qitish 1170
Muhammadiyeva M. Imkoniyati cheklangan bolalar va ularning o'quv faoliyatiga qiziqish shakllantirish 1174
Артиков Б., Ортиқов А. Инновацион таълим: у қандай бўлиши керак 1178
Ochilova D.Z. Umumta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq kamchiliklarini aniqlash va korrektsiyalash usullari 1182
Saparniyazova R.M. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda raqamli texnologiyalardan foydalanib metodikasini takomillashtirish (8-9-sinf texnologiya fani misolida) 1186
Muhammamadiyeva M.M., Eshqurbonova Z.I. Didaktik o'yinlarning bolalarda ijtimoiy ko'nikmalar va mas'uliyat hissini rivojlantirishdagi o'rni 1189

	Azimov Sh.B. Xotin-qizlarni jismoniy tarbiya va sport musobaqalariga jalb etish masalalari	1194
	Бозоров М. Глобаллашув даврида таълим муаммолари	1197
	Qurbonova B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitobga qiziqtirish: samarali usullar va zamonaviy yondashuvlar	1202
X	**ДУНЁНИНГ СИНЕРГЕТИК МАНЗАРАСИ: ТАРИХИ, ҲОЗИРГИ ЗАМОН ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ**	1210
	Yaxshilikov J.Y. Professor B.O.To'rayevning asarlarida sinergetika falsafasining rivojlantirilishi	1210
	Рахмонов Б. Абу Райҳон Беруний маънавий мероси ва илмий методологиясида синергетиик тамойиллар	1217
	Rizayev I. Sinergetika: fanlararo yondashuv va zamonaviy fandagi o'rni	1229
	Turdiyev B.S. Zamonaviy siyosiy jarayonlarda jamiyat politosferasi	1234
	Набиев Ф.Х., Ғаффорова Н.Ф. Маънавий юксалиш муаммолари ва ечимлари	1239
	Назирова Д.А., Атавуллаева М.Ж. Искусственный интеллект и его синергетические проблемы в развитии подросткового периода	1251
	Yangiboyev B., Xolmirzayev T. Sun'iy intellektdan milliy iqtisodiyotda foydalanishning sinergetik mohiyati	1254
	Усаров У.Т., Нодиров Г.Ю., Товбоев А.Н. Мир как самоорганизующаяся система: синергетический взгляд	1260
	Boymurodov Z.Sh. Bag'rikenglik: milliy turmush tarzi o'zaro ta'sir va aloqadorlik	1264
	Sayidova M.G'. Yoshlar ongida ma'naviy-madaniy deformatsiyalashuvga olib boruvchi omillarni bartaraf etish yo'llari	1271
	Yusupova F.Z. Yoshlar shaxsiyatini axloqiy ideal talablari doirasida tarbiyalashning qadriyatli tomonlari	1275
	Нишонов С.Ж. Значение философско-культурного наследия в духовном развитии общества в XXI веке	1277
	Sotvoldiyev J.S. Yangi O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosati va uning istiqbollari	1282
	Amonov R.S. Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida texnosferani yangicha tushunishda texnitsizm va texnofobiya postulatlarini o'rni	1288
	Ergasheva F.A. Axborot makonining rivojlanishi va inson ongiga ta'siri	1291

	Ergashev S.M. XX asr boshlarida Turkiston xalq maorifi masalasi	1294
	Raxmonova N.T. Ma'naviy barqarorlik – jamiyat barqarorligining o'ziga xos shakli	1300
	Умарова Р.Ш. Беруний маънавий меросида синергетик тафаккур	1305
XI	**СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ВА УНИНГ СИНЕРГЕТИК МОҲИЯТИ МАСАЛАЛАРИ**	1310
	Тураев Б.О. Синергетик тафаккур ва сунъий интеллект	1310
	Саидов А.Х., Окюлов О. Сунъий интеллект идроки ва имкониятларининг фалсафий ҳуқуқий жиҳатлари	1329
	Рузиназаров Ш. Н. Сунъий интеллект инсоният тафаккурининг ноёб маҳсули: фалсафий-ҳуқуқий талқини	1336
	Quldashev E., Maxsudjonova X.I. Sun'iy intellekt yordamida tarmoq trafigini optimallashtirish	1352
	Тажибаев М.А. Ўзбекистон: қонунчиликда сунъий интеллектга қаратилган эътибор	1356
	Султанова Г.С. Естественный и искусственный интеллект: сравнительный анализ	1361
	Kubayeva Sh.T. Sun'iy intellekt va o'yin: kognitiv jarayonlarning falsafiy-metodologik tahlili	1368
	Mamarizayeva F.Z. Sun'iy intellekt va avtomatlashtirishning jamiyatga ta'siri	1372
	Yangiboyev B., Xolmirzayev T. Sun'iy intellekt: mohiyati, holati va istiqbollari	1375
	Ravshanova R.M., Ramazonov J.J. Ta'limda sun'iy intellektning salbiy ta'siri	1381
	Abdunabiyeva M.Q. Hozirgi davrda sun'iy intellektni rivojlanishining falsafiy muammolari	1383
	G'aniyev E., Mustafayev J. Yoshlar axloqiy inqirozini oldini olishda axborot xavfsizligini shakllantirish yo'llari va sun'iy intellektning o'rni	1386
	Sotvoldiyeva M.G`., Mirzayeva G.D. Sun'iy intellektning sinergetik tushunchasi va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi roli	1392
	Ibroximova M. N., Ostanaqulov X.M. Oliy ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha xalqaro tajriba va istiqbollar	1398
	Ostanaqulov X.M. Sun'iy intellekt yordamida dinamik veb-saytlar yaratish va ularni avtomatik yangilash	1406

Ostanaqulov X.M., Xakimov T.Y. Sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari yordamida ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish 1414
Raximjonov O.K., Ostanaqulov X.M. Sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish asosida kiberxavfsizlikni ta'minlash 1422
Atajonova S.B., Ostanaqulov X.M. Sun'iy intellekt asosida ta'lim muassasalarini boshqarish va samaradorlikni oshirish 1430
Аширматов Ҳ.Х. Нанотехнологиялар соҳасини тараққий эттириш ва ҳаётга тадбиқ этишнинг ахлоқий муаммолари 1438
ХУЛОСА 1447

VOLTER SHAXSIYATI VA DUNYOQARASHI

Fayziyev Xurshid Jumayevich

BuxDU Tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda fransuz faylasufi Volterning hayot yo'li va uning falsafiy qarashlari qisqacha bayon qilinadi.

Tayanch so'zlar: Bag'rikenglik, Bag'rikenglik haqida, deist, faylasuf, Falsafiy lug'at, Falsafiy maktublar, iyezuitlar, katolik dini, kinoya, sarkazm, Volter.

Jahonda falsafiy-axloqiy tafakkurining yuksalishida G'arb madaniy-ma'naviy merosi o'zining o'ziga xosligi bilan asrlar davomida umuminsoniy qadriyat sifatida doimiy e'tiborni tortib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, Yevropa Renessans davri mutafakkirlarining gumanistik mohiyatga ega merosi bugungi madaniy jarayonlarni uyg'unlashtirish, umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qolish uchun nazariy ahamiyatga ega bo'lib, barcha xalqlarning ma'naviy-axloqiy jihatdan rivojlanishida imkoniyat yaratadi. Shu jihatdan olganda, bugungi globallashuv jarayonida axloqiy buzilishlar kuchayib borayotgan bir davrda aholi, ayniqsa yoshlarni "ma'naviy qashshoqlik", "axloqiy nigilizm", "ommaviy madaniyat" kabi illatlardan himoya qilishda Yevropa Renessansi mutafakkirlari merosidan samarali foydalanish o'ziga xos g'oyaviy, m'naviy-ma'rifiy ahamiyatga egadir. XVIII asr Ma'rifatparvarlik davri faylasuflari orasida Volterning o'ziga xos o'rni mavjud. Yigirma besh yoshida o'zini Volter deb atagan Mari Fransua Arue 1694-yil 21-noyabrda Parijda tug'ilgan. Shoir, dramaturg, esseist, tarixchi, yozuvchi, faylasuf, ilmiy havaskor, uning umrboqiylikka bo'lgan da'vosi uning polemik dahosida namoyondir va uning masxaralab kulish qudrati shunchalik zo'rki, bu borada bugungi kungacha unga teng keladigani topilmagan[2].Yuksalishlar va qulashlardan iborat, uning sarguzashtlarga to'la hayoti bag'rikenglik, erkinlik va haqiqat uchun kurashlarda o'tdi. U barcha xalqlar va barcha zamonlar tarixini o'qigan, siyosat va adabiyotni, falsafa va ilm-fanni o'rgangan[3].

Yetti yoshida Volterning onasi vafot etib, u otasining qo'liga qolib ketadi. Otasi uni o'n yoshida faoliyati iyezuitlar tomonidan olib boriladigan Buyuk Lyudovik kollejiga topshiradi. U bu yerda yetti yil iyezuitlardan ta'lim olsada, din va fanatizmga nafrat ruhida voyaga yetadi. Kollejdan so'ng Volter o'zining antiklerikal va antifeodal qarashlari tufayli Bastiliya

qamoqxonasiga tashlandi.Keyin esa qamoq jazosi Angliyaga surgun bilan almashtiriladi. 1733- yilda uning "Inglizcha hayot haqidagi maktublar" nomli kitobi Angliyada nashr etildi va bir yil o'tgach, u Fransiyada "Falsafiy maktublar" sifatida paydo bo'ldi, lekin tez orada Parij sud palatasi tomonidan yoqib yuborilishiga hukm qilindi[4]. "Falsafiy maktublar" nafaqat Angliya va Fransiyada, balki butun G'arbiy Yevropada Volterni faylasuf sifatida tanitdi. Volter falsafiy mavzularda ko'p yozgan[5]. Volterning dinlar va cherkovlarni o'tmish va hozirgi davrdagi tanqidiy tadqiqi bilan uzviy bog'liq bo'lgan antiklerikalizm uning "Milord Bolinbrokning muhim tadqiqoti yoki fanatizm maqbarasi" (1767), "Xudo va odamlar" (1769), "Amabed maktublari" (1769), "Oxirgi izohlangan Injil" (1776), "Xristianlikning o'rnatilishi tarixi" (1777) kabi asarlarida to'liq ifodalangan[6].

Sarkazm va kinoya Volterning qudratli quroli edi. Kinoya o'z davrining ijtimoiy adolatsizlik va diniy xurofotlarini tanqid qilgan deyarli barcha fransuz ma'rifatparvar faylasuflari: Volter, Monteskye, Lesaj, Marivo, Didro tomonidan qo'llaniladi[7]. Uning sarkazmi va kinoyasi, ulkan bilimdonligi jaholat, diniy xurofot va feodal tiraniyaga qarshi kurashga qaratilgan edi[8]. Shuni ishonch bilan ta'kidlash mumkinki, sarkazm qo'llash sohasida XVIII asrda Volterga hech bir faylasuf teng kelolmasdi.

Ruhoniylarning diniy aqidaparastligi faylasuf va gumanistning asosiy nishoni edi, chunki diniy bag'rikenglik, vijdon va e'tiqod erkinligi uning uchun tabiiy inson huquqlari hisoblanardi[9]. Shubhasiz, Volter xristianlikdan g'azablangan va cherkov vakillariga qarshi intellektual kampaniyalar olib borgan yagona ma'rifatparvar emas edi[10]. Volterning xizmati shundaki, u axloqni fikr erkinligi bilan aynan bir xil deb hisoblagan va diniy fanatizmni fosh qilgan[11]. Volterning 1763-yilda yozilgan "*Bag'rikenglik haqida*" asari Fransiyada katolik cherkovi obro'siga ancha putur yetkazdi. U haqiqatan ham bag'rikeng edi, agar bu bilan u barcha dinlarni ham rad etganligini nazarda tutsak[12].Volter Golbax va Didroning ochiq ateizmiga nazariy va siyosiy jihatdan qarshi chiqdi[13]. Volter ortodoksal dindorlikni tanqid ostiga oldi va uni deizm bilan almashtirishni taklif qildi[14]. Volter xudoning borligiga ishonish axloqiy va ijtimoiy jihatdan foydali deb hisoblagan. XVIII asrdagi ko'plab cherkov tanqidchilari singari, Volter ham qandaydir xudo borligiga ishongan, lekin Isoga haddan tashqari qiziqmagan[15]. Shunday qilib, Volter deist, to'g'rirog'i teist bo'lib, fazilatni mukofotlaydigan va illatni jazolaydigan ilohiy xudoga ishonadi[16]. Uning 1764-yilda yozilgan "*Falsafiy lug'at*" asarida, xristian dini bilan bir

qatorda boshqa dinlar ham tanqid ostiga olingan. Ushbu asar tom ma'noda "*Bag'rikenglik haqida*" asarining mantiqiy davomi bo'ldi. Parij parlamenti* tomonidan ateistik mazmunda yozilgan deb topilgan bu asar tez orada ta'qiqlangach, Jeneva va Bernda uni o'tda yoqishdi.

XVIII asr, ya'ni "Ma'rifatparvarlik asri" optimizm va pessimizm o'rtasidagi keskin raqobat davri edi[17]. Bu kurashda Volter optimistlar pozitsiyasida turardi. Volter fransuz entsiklopediyasining ajoyib stimulyatori bo'lgan, bu asar ko'pchilikka ozchilikning ma'lumotlarini yetkazish uchun mo'ljallangan[18]. Didro va d'Alamber ensiklopedistlarning yirik vakillaridan edilar.

Ammo, eng muhimi, tan olish kerakki, Volter erkinlikni haddan tashqari
sevgan va har bir inson erkin bo'lish huquqiga ega, deb hisoblagan. 1778-yilda Volter Fransiyaga qaytadi va uni Parijda katta tantana bilan kutib olishadi. Bu falsafani fanatizm ustidan g'alabasini anglatardi. Chunki bu davrga kelib iyezuitlar fransuz jamiyatidan quvg'in qilingandi. Lekin Volter ko'p muddat o'tmay o'z shon-shuhratining olimpida vafot etadi. Volter o'limidan keyin ham buyuk shaxs bo'lib qoldi[20]. Umrini erkinlik va ba'rikenglikni targ'ib qilib, fanatizmga qarshi ayovsiz kurash olib borgan Volter falsafa tarixida o'chmas iz qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ogden C. K. ; Life of Voltaire; London.1892.
2. Berlin, Isaiah; The Age of Enlightenment The Eighteenth-Century Philosophers; Oxford. The Isaiah Berlin literary trust. 2017.
3. Neserius P. G.; Voltaire's political ideas; The American Political Science Review , Feb.Vol. 20, No. 1. 1926.
4. Рогов И.М.;Русский Вольтер (320 лет со дня рождения); Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета.3(202)'.2014.
5. Maynard ,Michel-Ulysse ; Voltaire, sa vie et ses oeuvres. Tome 2; 1868.
6. Кузнецов *В.* Н.*;* Франсуа Мари Вольтер,М., "Мысль", 1978.
7. Попова Н. Б.; Дискурсивные практики иронии в творчестве Франсуа Мари де Вольтера; Вестник Челябинского государственного университета. № 7 (336). 2014.
8. Огурцов. Л.П.;Философия науки эпохи Просвещения;Москва. 1993
9. David Wootton; Voltaire on Liberty; J Écon Études Humaines.28(1). 2022.p. 66

Lauren R. Clay; The Strange Career of Voltaire, Bestselling Playwright of EighteenthCentury France; Databases, Revenues, & Repertory: The French Stage Online, 1680– 1793. 2020.
Утяшев М. М. ; Вольтер–первый правозащитник Европы; Российский гуманитарный журнал. Том 4. №3. 2015.
10. Drozdowicz, Zbigniew; Voltaire's radicalism; Diametros 40.2014.
11. Баева Л.В., Подвойский Л.Я.; Этика *и* культура толерантности; Научно-популярное
издание. Астрахань: Астраханский университет.2012.
12. Lepan, Édouard-Marie-Joseph ; Vie politique, littéraire et morale de Voltaire/par M.L.P. ; Paris : chez Saintin Libraire, 1826.
13. Sharpe, Matthew; Of Israel, Forst & Voltaire: Deism, Toleration, and Radicalism; Critical Horizons A Journal of Philosophy and Social Theory. vol. 25. no.2.2024.
14. Буланов В. В.;Идеи вольтера в становлении философии культуры льва шестова; Вестник МГУКИ. 5 (49) сентябрь–октябрь. 2012.
15. Gottlieb,Anthony; The dream of enlightenment The Rise of Modern Philosophy; 2016.
16. Wootton, David; Voltaire: from Newtonianism to Spinozism; History of European Ideas.2024.
17. Колмаков В. Б.; Спор трех философов; *Вестник ВГУ. Серия: Философия* .№3. 2015.
18. Wheeler J. M. , Foote G. W.; Voltaire: A Sketch of his Life and Works; London. 1891.
19. Wootton, David; Voltaire on Liberty; J Écon Études Humaines.28(1). 2022.
20. Clay, Lauren R.; The Strange Career of Voltaire, Bestselling Playwright of EighteenthCentury France; Databases, Revenues, & Repertory: The French Stage Online, 1680– 1793. 2020.